

Mat er makt - globalisering

010806 Asbjørn Helland

Nordiske muligheter for matproduksjon i en verden med endrede klimaforhold.

I global sammenheng er Norden ingen gigant når det gjelder befolkning eller matproduksjon. Men det er store klimatiske forskjeller fra Danmark og Skåne i sør til Nord-Norge og Island.

Sammen lignet med de store viddene i Midt- vesten, Ukraina, Polen, Brasil, Austeralia m.fl. blir våre arealer beskjedne. Klimaet er kjølig så langt mot nord, og det kan ha sine fordeler med henblikk på smittebeskyttelse, bioinvasjoner, insektsangrep osv. Selv om varme og areal de fleste steder i Norden er en minimumsfaktor, har vi stort sett rikelig med den viktigste vekstfaktoren av alle, nemlig vatn. Dessuten er jorda er god.

Vi har klare konkurransefordeler i våre stabile politiske miljøer, vi har gode demokratiske tradisjoner, vi er godt organisert og vi har - vatn.

I Norge har vi, sammenlignet med resten av verden, rikelig både av vatn og olje. Dette er stoffer som ikke kan blandes, men de har mange fellestrekk. Forbruket av begge øker som en følge av befolkningsøkningen, høyere levestandard og klimaendring. Vi har mye fokus på at oljen en gang vil ta slutt, men det er kanskje mye mer dramatisk for ferskvatnet. Bare 2,5% av den totale vatnmengden på jorda er ferskvatn, og fire femdel av denne er bundet opp som permanent is. Når temperaturen nå øker på jorda, vil isen på polområdene smelte, men mesteparten av ferskvatnet herfra vil ikke være tilgjengelig fordi det renner ut i havet som er salt.

Studier viser at hvis den globale temperaturen øker med 2-6 grader som antatt, vil ca. 25% av verdens arter være utdødd om 25 år.

Utslippet av klimagasser forsterker denne utviklingen. Derfor prøver vi å utvikle biodrivstoff for å dempe utslippet av bl.a.CO2. Skog binder opp klimagasser, men den trenger mye vatn. Så gjengroinga av dyrkamark med lauvskog har en annen side; når det ikke lenger dyrkes matvekster i disse områdene, må maten importeres fra områder som allerede har vatnproblemer, og man kan si at internasjonal kornhandel dekker over en potensiell vatnkrise. Eller sagt på en annen måte, områder med liten matproduksjon importerer vatn i form av korn fordi et tonn korn krever tusen tonn med vatn gjennom vekstsesongen.

I land der vatn er en minimumsfaktor betaler ikke matprodusentene det vatnet er verdt, brukere utenom landbruket må betale mye mer. Når vatnet blir verdsatt etter behov, vil lett matproduksjon tape fordi jordbruk ikke gir store nok inntekter sammenlignet med andre næringer. Hvis vatnet ikke blir betalt etter sin virkelige verdi er det en skjult subsidiering som ikke er tema i WTO- forhandlingene. Vatn, som er vårt viktigste driftsmiddel, er altså ikke verdsatt nok. Det samme kan man si om oljen i det internasjonal frakt må være for billig når det lønner seg å frakte varer verden rundt for bearbeiding der lønningene er lavest for så å frakte dem tilbake til betalingsdyktige markeder.

Hvis det er slik at vi har passert grensen for hva jorda kan tåle, er en voldsom miljøkatastrofe på veg. Dette hevder flere og flere vitenskapsmenn etter å ha fulgt utviklingen med temperaturstigning og forørkning over lengre tid. I en artikkel på 20 sider i Time er dette innfallsvinkelen til en artikkel om store miljøkatastrofer som en følge av global oppvarming. Norden vil i en slik sammenheng være heldig både med hensyn på beliggenhet og tilgang til ferskvatn. At vi må besikke vårt bo riktig i forhold til naturens krav trer tydeligere fram

ettersom miljødeleggelsene viser seg. Det er derfor viktig at vi legger en landbrukspolitikk som har en langsiktig målsetting, og at man får aksept for en slik tenking i våre politiske miljøer. For fem hundre år siden ble det oppdaget at jorda ikke var flat, menneskene måtte tenke helt nytt. Det må vi også i dag hvis vi mener at jorda skal restituere seg selv.

Verdens kornlagre faller dramatisk.

De siste fem årene er det blitt produsert mindre korn enn det er blitt brukt. FAO, som er FNs matvare- og jordbruksorganisasjon, sier at lagrene ventes å synke 10 % i år. Dette er en følge av større forbruk, avlingene forventes å være stabile.

Største utslag har vi i Kina der forbruket øker kraftig. Landet har gradvis bygd opp kornlagrene sine fra 100 millioner tonn til 300 hundre millioner tonn. Toppen nådde de i 2002, siden har lagrene minket til 100 millioner tonn igjen. Det de møysommelig hadde bygd opp gjennom 25 år hadde de brukt opp på tre år som en følge av større forbruk. Folkerike Kina har en slik tyngde at det som skjer her vil i stor grad påvirke resten av verden.

Forbruket ser ut til å øke først og fremst som en følge av at det går mer korn til kraftfor. Etter at trusselen om fugleinfluenza har avtatt, satser bøndene på kylling- og fjørfeproduksjon, dette krever mer korn. Likedan forventes at forbruket spesielt av mais, til etanol i biodrivstoff, vil øke kraftig.

Verdensmarkedsprisene på korn ventes derfor å holde seg høye framover.

Mangfoldet i internasjonalt landbruk er på sterk tilbakegang

75 prosent av det genetiske mangfoldet i jordbruket har gått tapt det siste hundreåret. Flere tusen dyre- og planteslag dør ut hvert år som en følge av klimaendringer, urbanisering og sykdommer. Men også det industrielle landbruket får ta sin del. Det legges ikke opp til et variert jordbruk fordi effektiv drift krever store monokulturer, og etter hver som gårdene blir mer og mer teknisk avanserte, blir de mer sårbare for økologiske reaksjoner.

Man har i lengre tid vært oppmerksom på at mange plantearter forsvinner. Dette har det vært fokus på i over hundre år, mens bevaring av husdyrene bare har pågått de siste tiårene. Internasjonalt er bildet av den voksende etterspørselen etter animalske produkter fører til at bøndene bytter ut de lokale rasene med noen få høyproduktive raser.

Det er tusen færre storfe- og fjærkreraser nå enn for hundre år siden, og avskallingen har vært sterkest de siste årene. I Europa har mer enn halvparten av artene forsvunnet de siste hundre årene, mens utviklingslandene nå ser ut til å endre husdyrrasene raskest. Trenden er at de går direkte på høyproduktive raser. Dette igjen krever moderne driftsmetoder, og i dette løpet utarmes det genetiske mangfoldet og landbruket gjøres sårbart for skadedyr og sykdommer. Overforbruk av antibiotika er ett av botemidlene. Resultatet er at det blir lettere for skadeorganismer å vinne fram. Et eksempel på dette er fugleinfluenzaen.

FAO mener at årsaken må være den sterke utbyggingen av fjærfe- og svineproduksjon i det fjerne Østen. Her legges produksjonsstedene kloss opp til de store byene for å ha kort veg til markedet. Dette stresser miljøfaktorene og mulighetene er store for at sykdommer som fugleinfluenza kan bryte artsbarrieren og angripe menneskene. Ekspertene mener at dette skyldes tre ting; monokulturer, sanitære forhold og altså genetisk ensartethet.

Nordiske storfe gener som økonomisk ressurs i global sammenheng.

I moderne, internasjonal storfeavl har vektlegginga i avlen vesentlig vært rettet mot melkeproduksjonen. Utviklingen av holsteinpopulasjoner, med sine 30 millioner kyr er det beste eksemplet på dette.

I de siste årene har vi imidlertid sett en økende internasjonal interesse for de Nordiske Røde kyrne som er utviklet med hensyn til helse, fruktbarhet og kalvingsegenskapene i tillegg til produksjonen.

For oss er en økende interesse både for våre kyr og våre avlsmetoder en inspirasjonskilde til videre arbeid og en mulighet til fortjeneste på eksportmarkedet. Denne økende etterspørselen er selvfølgelig svært positiv, men vi har et stort ansvar i å forvalte dette på en riktig måte med henblikk på å bevare det genetiske mangfoldet som våre raser representerer, for framtidig avl. Det er slik at blir dyra for nært beslektet vil våre muligheter til å velge innskrenkes, og avlsframgangen vil etter hvert stoppe opp. I verste fall kan innavl føre til utrydding av rasen. I biologien er loven uomtvistelig; skal man overleve, må man ivareta sin genetiske base.

Dette bringer oss i en svært viktig posisjon. Slik situasjonen nå er internasjonalt, forvalter vi en genetisk ressurs som ikke bare er vesentlig for internasjonal melkeproduksjon, men også som en viktig ressurs for verdens matvareproduksjon.

Hvordan vi forvalter disse genetiske ressursene i de første årene, er avgjørende for bærekrafta i de røde nordiske rasene. Dette må vi samarbeide om, og tiltak for å motvirke innavl er nødvendig. Nye styringsverktøy er utarbeidet og det er nødvendig for å fatte politiske vedtak, først og fremst for å begrense bruken av enkeltokser, men også utveksling av eliteokser og hvorvidt rasene skal holdes adskilt er sentrale spørsmål.

Hvis rasene holdes adskilt med begrenset okseutveksling, har vi alle en mulighet til å hente nytt blod. Hvis rasene skal driftes som en populasjon kreves meget streng styring for å unngå innavl. De faglige utredninger som er kommet fram i prosjektet om de nordiske røde rasene bør legges til grunn for avlen i årene som kommer.

Det er nødvendig med en felles, langsiktig strategi her, også fordi muligheten til å hente inn gener som er interessante fra resten av verden, er meget begrenset.

Internasjonal varehandel styres mye av den globale valutakursen.

Valutaene i land med markeder i framgang og raskt voksende økonomi, styrker seg mot vestlige valutaer. Dette bidrar til å dempe deres konkurransevne på jordbruksprodukter, og er dermed til fordel for bøndene i vest.

Brasil er et godt eksempel på dette. Her er pengeenheten, real, sterk fordi alle økonomiske forhold ligger til rette; de har overskudd i handelen med utlandet, balansert lånemarked og et nasjonalbudsjett i balanse. Politisk stabilitet vekker i tillegg tillit, inflasjonen er presset ned i 5% og lånerenta ligger på 17%. Denne høye realrenta fremmer interessen for oppkjøp av real og pengeplassering i Brasil. Dette vil føre til at landets valuta stiger i verdi, og konkurransevnen på verdensmarkedet synker. Det forventes at andre land der landbruksproduksjonen og eksporten er i framgang, liksom Brasil, vil oppleve det samme. Det gjelder for eksempel Argentina, Sør-Afrika, Polen og Ungarn.

Kina er i en særstilling, alt er billig her, sett i forhold til vestlig valuta. Det skyldes selvfølgelig et nøyosomt levesett hos befolkningen, men også en sterkt undervurdert pengeenhet, yuan.

Hvis vi får en oppskrivning av yuan, vil dette samtidig føre til økt import og redusert landbruksproduksjon i Kina. Det samme gjelder folkerike land som Malaysia og Indonesia. Disse 1,2 mrd. menneskene ville ganske sikkert forbruke mer importerte matvarer hvis deres valutaer ble skrevet opp mot sin egentlige verdi.

All internasjonal matvarehandel blir satt i dollar. Det er lenge antydnet at verdien av dollar vil gå tilbake til fordel for euro og pund. Mens pundet svekker seg internt i EU mot euro. Bøndene i Storbritannia vil ha en dobbel effekt av et svakere pund; importen fra resten av eurosoneen blir dyrere, mens egen eksport blir mer konkurransedyktig. Samtidig får de en økning i arealtilskudd fra EU for å opprettholde realverdien.

Vi kan se noe av den samme mekanismen på melkprisen i Sverige i 2005. Den svake kronen mot dollar og euro hjalp til å holde oppe avregningsprisen samtidig som senkte forpriser styrket lønnsomheten.

I Norge opplever vi det stikk motsatte; oljeøkonomien styrker krona så mye at til tross for høye tollmurer, er det lønnsomt med import. Eksporten lider likedan på den andre siden.

Prisene på energi, da først og fremst olje, har også stor innvirkning på valutaene. Dette styrker dollaren fordi all import av råolje må betales i dollar. Men når for eksempel Brasil også konkurrerer på energisiden med sin etanolutvinning fra sukkerproduksjonen, øker de sine eksportinntekter og styrker sin valuta. Det ser derfor ut til at i det lange løp vil konkurranseevnen kunne endres mellom landene.

Presset fra WTO gjør at jordbruksproduksjonen i flere og flere land må forholde seg til konkurransen på verdensmarkedet. Samtidig er det en fordel at valutakursene i land med økende markeds kraft, vil bidra til at endringene ikke går for raskt. Verdien på valutaene betyr mye, men fremdeles er det slik at skal man konkurrere på verdensmarkedet, er en kostnadseffektiv produksjon av største betydning.

De mellomutviklede landenes styrke med Brasil som eksempel.

Matvarehandelen har økt kraftig som en følge av liberalisert verdenshandel, lavere tollmurer, billig frakt og reduserte subsidier i andre land. Hva skjer når eksporten av matvarer øker kraftig?

Brasil er verdens tredje største mateksportør. De har 170 ml. storfe, det er dobbelt så mange som USA, og ti ganger så mye som EU. De er verdens største eksportør av storfekjøtt, og 37% av den 186ml. store befolkningen har tilknytning til landbruket. Landet har i tillegg enorme landarealer, og de største gårdene er på over 200 000 hektar. Storfeeksporten blir kontrollert av fem selskap. Dette er gigantiske matvareselskap som ofte er inne på eiersiden både i produksjon og foredling. Disse selskapene kontrolleres ofte av multinasjonale selskaper.

Hvordan har dette påvirket landets økonomi og hvem tjener og taper på denne utviklingen? Landets økonomi og valuta er utvilsomt styrket, men den sosiale profilen er fraværende. 114 ml. brasilianere lever på eller under fattigdomsgrensen. Landarbeidernes lønninger har ligget på 38 kr dagen i flere år. Veksten har økt konsentrasjonen av eiendom på få hender og gjort de rike rikere, mens livssituasjonen for de fattige ikke er forbedret.

Det er lignende utviklingstrekk og samme multinasjonale aktører i mange andre mellomutviklede land som har økende mateksport. For å påvirke denne utviklingen i positiv lei, er det viktig at vi stiller etiske krav ved import. Internt i disse landene kreves store sosiale reformer for å få en rettferdig fordeling.

WTO-forhandlingene er inne i en ny krise.

Formannen i landbruksforhandlingene i WTO, Falconer la i juni i år fram et utkast til en avtale på landbruk. Dette inneholder 700 såkalte åpne felter som medlemslandene skulle bli enige om på sitt møte i Geneve. Det sier seg selv at dette var en svær utfordring, og resultatet ble som kjent ingen enighet, og vi må fremdeles leve med usikkerheten om en eventuelt ny avtale.

I ettertid har det kommet fram at EU er villig til å redusere sine tollsatser ytterligere, men bare hvis USA sier seg villig til å redusere sin internstøtte, og hvis store land som India og Brasil reduserte sine tollsatser på industrivarer. USA krever at EU reduserer sine tollsatser *før* de reduserer sin internstøtte, samtidig som de anklager U-landene for å være lite samarbeidsvillige i forhandlingene. U-landene anklager I-landene for å være proteksjonistiske og lite villige til å redusere sitt tollværn og internstøtte.

Det ser nå ut som om nøkkelen til videre framgang i forhandlingene ligger hos USA. Alle venter på at de skal tilby kutt i sin internstøtte, men de er under sterkt press på hjemmebane,⁵⁷ av 100 senatorer har i et brev til president Bush krevd at USA ikke må komme med ytterligere innrømmelser på internstøtten så lenge de ikke er sikret markedsadgang for sine produkter i andre land. President Bush, på sin side, sliter med budsjettunderskudd og dalende popularitet. Han er derfor trolig lite innstilt på å gi ytterligere innrømmelser i WTO, noe som kan gi svekket tillit internt.

Tiden begynner vå bli knapp for å få til en avtale før året er omme. Generaldirektør Lamy har nå fått oppgaven som tilrettelegger for de videre landbruksforhandlingene. Han har i sommer turnert rundt til de seks store; USA, EU, Australia, Brasil, India og Japan. Så vil det bli tatt avgjørelse om det er grunnlag for å kalle ministrene sammen til nye forhandlinger.

Norden- et paradys på jord.

Tenker vi på den urolige verden vi lever i med terror, sult og fattigdom, må Norden karakteriseres som et paradys på jord. Særlig en stadig voksende terror er for oss ubegripelig. Men terrorhandlinger og motreaksjoner må sees på som en påminnelse om dyptgripende sosiale, økonomiske og politiske problemer. Vi har forlatt den kalde krigens trusselbilde med våpenkappløp og rivaliserende ideologier til lokale kriger, internasjonal terror og kriminalitet. Dette har gjort fienden utydelig og mindre forutsigbar.

Når vi hører om tørke- og sultkatastrofer ute i verden, blir årets tørke i Danmark og Sverige beskjeden i omfang, men det er alvorlig for dem det gjelder. FAO tror det blir mest behov for nødhjelp i Somalia, Uganda og Sudan i år. Dessuten er matvaresituasjonen kronisk kritisk i Nord-Korea.

I Norden har vi god plass, ren natur og nok vatn. Dette er vår styrke og det må vi ta vare på. Men også vi klumper oss sammen i byer, for hundre år siden bodde 20% av befolkningen i

byene, mens 80% bodde på bygdene. Nå er bildet omvendt, og på vår lange biltur til Kuusamo var det mye "glesbygder" å se. Men internasjonalt er bildet mer dramatisk, 1mrd. mennesker lever i byenes slum, og det utgjør 32% av alle byboere. Man rekner med at om 30 år vil 2mrd. bo i slum.

Det er paradoksalt at matvarelagrene i verden tømmes samtidig som vi som betjener kjøpedyktige markeder lever med pressete priser hele tiden. Dette markedet har en felles klagesang, og den heter billigere, billigere, billigere.

Jeg begynte med å si at det er store forskjeller internt i Norden for matvareproduksjonen. Men sett mot de store arealer og det klima som er lengre sør, blir vi uansett små så vi må finne våre konkurransefortrinn. Vår framtid som matprodusenter må derfor baseres på en etisk produksjon innenfor naturens tålegrenser.